

GENİŞ YAYILMIŞ BƏZƏK ƏHƏMIYYƏTLI SU BITKILƏR

Musayev M.Q.

AMEA Botanika İnstitutu, Bakı, AZ-1073, Badamdar yolu, 40
E-mail: ekomerkez@mail.ru

Yabanı floranın tərkibində geniş yayılmış bəzək əhəmiyyətli bitkilər vardır. Onlar şirin su hövzələrində geniş yayılma sahələrinə malikdirlər. Məqalədə bəzək əhəmiyyəti əsl su bitkilərinin əhəmiyyəti, yayıldığı ərazilər, çoxalmaları, morfoloji quruluşları haqda geniş məlumat verilir.

Açar sözlər: *su-bataqlıq bitkiliyi, hidatofitlər, hidatofitlər, hiqrofitlər, su bəzək bitkiləri, su üzərində üzənlər, suya batanlar.*

Su tutarlar mürəkkəb ekoloji sistem olub burada canlı orqanizmlərin qruplaşmaları ilə cansız mühit birlikdə fəaliyyət göstərilir.

Azərbaycan zəngin bitki ethtiyatına malikdir. Yabanı floranın tərkibində geniş yayılmış bəzək əhəmiyyətli bitkilər vardır. Onlar əsl su bitkiləri olub respublikamızın şirin su hövzələrində geniş yayılma sahələrinə malikdirlər. Məqalədə bunlar haqda geniş yayıldığı ərazilər, çoxalmaları, morfoloji quruluşları haqda geniş məlumat verilir.

MATERIAL VƏ METODİKA

Su bataqlıq bitkiliyində bəzək əhəmiyyəti əsl su bitkilərinin əhəmiyyəti, yayıldığı ərazilər, çoxalmaları, morfoloji quruluşları haqda parametrlərin təyin edilməsi üçün bir çox alimlərin əsərlərindən və işdə ümumi qəbul edilmiş metodikalardan istifadə edilmişdir [1,2,4-9].

EKSPERİMENTLƏR VƏ NƏTİCƏLƏR

Yarpaqları ilə su üzərində üzən, əsl su bitkilərinin hamısı nəzər diqqəti I cəlb edir və onların çox yaxşı bəzək əhəmiyyəti vardır [1]. Onların bir qisminin I yayılma sahələri azalsa da qorumaq və bəzək bitkisi kimi istifadə etmək çox vacibdir. Aşağıda həmin növlər haqqında məlumat verilir.

Su bitkiləri suya olan münasibətlərinə görə aşağıdakı qrupa bölünürlər:

1. Hidrofitlər:
2. Hidrofitlər: a) suda-quruda yaşayanlar, b) yarı suya batanlar.
3. Hidatofitlər: a) yarpaqları ilə su üzərində üzənlər, b) suya batanlar [2].

Su bitkilərindən yarpaqları su üzərində üzən su bəzək bitkiləri çox geniş yayılmışdır. Bunlardan aşağıdakıları göstərə bilərik, onların bəzək bitkisi kimi su hovuzlarında geniş istifadə olunmasını məsləhət bilirik.

Üzən salviniya (*Salvinia natans* L.)

Salviniya *Salviniaceae* fəsiləsindəndir. Çox illik bitkidir. Kökləri olmayan və suyun üzərində üzən bitkidir. Yarpaqları dəyirmi ya da oval şəkillidir. Sualtı yarpaqları isə sap kimi hissələrə parçalanmışdır.

Yayılması. Lənkəranda və respublikamızın digər bölgələrində sakit və durğun sularda geniş yayılmışdır.

Sarı süsən (*Iris pseudacorus* L.)

Süsən (*Iridaceae*) fəsiləsindəndir. Çoxillik bitkidir yoğun və budaqlanan kökümsov gövdəyə malik . Yarpaqları enli xətvəri yaxud xətvəri neştər şəkillidir.

Çiçəkləri iri, sarı rəngli olub, çiçək qrupunda toplanmışdır, meyvəsi qutucuqdur. May ayında çiçəkləyir, iyun ayına meyvə verir.

Yayılması. Bozqır yaylağı, Kür düzənliyi Samur-Dəvəçi, Lənkəran uranılığında, bataqlıqlarda, göllərin kənarlarında xırda və iri cəngəlliklər şəklində yayılmışdır. Iri sarı çiçəkləri olduğuna görə kütləvi çiçək açarkən Xüsusi mənzərə yaradır. Bu bitki bağ və parktan bəzəmək əhəmiyyətinə malikdir

Ağ su zambağı - *Nymphaea alba* L.

Çoxillik bitkidir, güclü kökümsov gövdəyə malik. Su üzərində üzən iri ürəkvari yarpaqları vardır. Çiçəkləri tək-tək, iri və ağ rənglidir. Ləçəkləri tədricən erkəkciklərə çevrilir. Meyvəsi girdə və çoxdur. May-avqust ayında çiçəkləyir və avqust-sentyabr ayında meyvə verir.

Yayılması. Azərbaycanda Kür-Araz və Lənkəran aralığında yayılmışdır. Vaxtilə Qarasu çayında, Sansu, Şilyan və Murdov göllərində, durğun və sakit axarlı sularda cəngəlliklər təşkil etmişdir. Təsərrüfat əhəmiyyəti vardır. Kökündə 20%- ə qədər nişasta olur. Qurudulmuş toxumları kofe istehsalında, cavan köklərindən qızardılmış və bişirilmiş şəkildə bir qida maddəsi kimi istifadə olunur. Gönün aşılmasında qara palıdı rəngə boyanmasında tətbiq olunur. Bəzək su bitkisidir. Respublikanın botanika bağlarının su hovuzlarında və digər hovuzlarda becərilmək əhəmiyyətinə malikdir. [9].

Adi su boyar (*Hydrocharis morsus ranae* L.).

Su boyar (*Hydrocharitaceae*) fəsiləsinə aiddir: çoxillik, gövdəsi və yarpaqları ilə su üzərində üzən bitkidir. Gövdəsi nazikdir, uzun düyüm aralarına malikdir. Düyümlərdə yarpaqlar rozet təşkil edir. Uzun saplaqlı rozet yarpaqları hamardır, dairəvidir, dərin ürək şəkilli və yaxud böyrəkşəkillidir. Ağ çiçəkləri yarpaqların saplaqları yanında əmələ gəlir. Meyvəsi oval şəkilli, dəri kimi bərk ətlidir. İyun ayında çiçəkləyir, iyul ayında meyvə verir. Payızda zoğlarda xüsusi qış tumurcuqları əmələ gəlir və üçün dibinə düşür. Azərbaycanda ancaq Lənkəran və Xəzəryanı aralıqda, sularda yayılmışdır. Göllərin hündür bitkilərdən azad sahəsində, ləpələrin müqavimətinə davam gətirmir, ona görə də həmişə hündür bitkilərin arasında mühafizə olunan yerlərdə bitir. Bəzək əhəmiyyəti ilə yanaşı yarpaqlarından qaynadılmış şəkildə yumşaldıcı xassəyə malik olduğu üçün geniş istifadə olunur.

Üzən su çiçəyi (*Patamogeton natans* L.).

Su çiçəyi (*Patamogetonaceae*) fəsiləsinə aiddir. Gövdəsi uzun, qüvvətli budaqlanandır. Çox qalındır. Sualtı yarpaqları xətvəridir. Üzən yarpaqları dairəvidir. Saplaqları yarım silindr şəkillidir.

Çiçək qrupu sünbül şəkillidir. Meyvəsi iki yan tərəfdən basılmış qutucuq şəkillidir. Çiçəkləməsi iyun-iyulda, meyvə verməsi iyul-avqustda olur. Respublikamızın bir sıra botaniki-coğrafiq rayonlarında durğun və sakit axan sularda yayılmışdır. Bəzək əhəmiyyəti vardır. Suya batmayan üzəri yarpaqları böyük cəngəlliklər təşkil edir. Balıqların və su quşlarının yemin təşkil edir.

Buğumlu su çiçəyi (*Patamogeton nodosus* Poir.).

Su çiçəyi (*Patamogetonaceae*) fəsiləsinə aiddir: gövdələri uzundur, çox şaxələnməmişdir. Sualtı yarpaqları lanset şəkillidir. Üzən yarpaqları elleps şəkillidir. Uzunluğu 20 sm-ə qədər olur. Yarpaqlarının kənarı bütövdür, yuxarı hissəsi kütdür, saplağı plastikasından 2-3 dəfə böyükdür. Meyvə qutucuqdur. Dairəvi olur. Respublikamızda durğun və sakit axan sularda yayılır.

Taxılvari su çiçəyi-(*Patamageton gramineus* L.).

Su çiçəyi fəsiləsinə aiddir. Su üzərində üzən və sualtında olan yarpaqları vardır. Azərbaycan florasında Lənkəran dağlıq və Lənkəran ovallığında yayılmışdır. Nadir növdür. Bəzək bitkisi kimi istifadə olunmağa layiqdir [9]. Dünyanın çox ölkələrində geniş yayılmışdır.

Qalxanyarpaq bataqlıq çiçəyi.(*Nymphoides peltatum*)

Acıçiçək (*gentianaceae*) fəsiləsinə aiddir. Çoxillik, yarpaqları ilə su üzən bəzi hissələri ilə suya batan, yoğun olmayan, sürünən köküm gövdəli bitkidir. May ayında çiçəkləyir, avqust ayında meyvə verir.

Yayılması. Kür-Araz düzənliyi, Sarı-su, Qara-su göllərində və durğun sakit axarlı sularında [6].

Qaymaqçiçək su qoxlucası- (*Hydrocotyle ranunculoides* L.).

Çətirçiçəklilər (*Apiaceae*) fəsiləsinə aiddir. Çoxillik, kökümsovlu bitkidir, səthində düz su üzərində asılmış vəziyyətdə duran uzun gövdələr əmələ gətirir sıx yarpaqlı bitkidir, iyulda çiçəkləyir, sentyabrda meyvə verir.

Yayılması. Lənkəran aralıq gölləri və durğun suların sahil quruda və bataqlıq sahələrdə.

Qeyd etdiyimiz bəzək əhəmiyyətli növlərdən şanagüllə, ağ su zambağı, an su findığı, qalxanyarpaq bataqlıq çiçəyi, Kür-Araz çayları boyu göllərdə geniş yayılma sahəsinə malik olmuşlar. Hal-hazırda həmin göllərin suyunun hidrokimyəvi tərkibi pisləşməsi nəticəsində, onların həmin göllərdə arealları itmişdir.

Kür-Araz çayları boyu yerləşən Sarı-su, Mehman və digər göllərin şirin su ilə təchiz edilməsi həmin bitkilərin areallarının bərpa olunmasını təşkil etmiş olar. Bu barədə əlaqədar təşkilatlar təcili tədbirlər görməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev.C.Ə Abşeronun bataqlıqlaşmış sulu və rütubətli yerlərinin bitkiliyi haqqında-ADU nun “Elmi əsərləri” 1958 №2, c. 14-19.
2. Əsgərov A.M. Azərbaycanın ali bitkiləri. Bakı, “Elm”1-3 cildlər, (2005-2008).
3. Musayev M.Q. Kür-Araz ovalığındakı şirin su hövzələri florasının təhlili. AMEA Botanika İnstitutunun elmi əsərləri, XXVII cild, Bakı, “Elm”, 2007, s. 103-108
4. Musayev M.Q. Kür-Araz ovalığı göllərinin (Ağgöl, Sarısu, Hacıqabul və s.) coğrafi xassələri və onların bitkiliyinin əhəmiyyəti. AMEA Botanika İnstitutunun elmi əsərləri, XXVI cild, Bakı, “Elm”, 2006, s. 161-164
5. Гроссгейм А.А. Очерк растительности Кура-Араксинской низменности. – Матер. К общей схеме использования водных ресурсов Кура-Араксинского бассейна, вып. 4, Тифлис, 1932, 81 с..
6. Катанская В.М. Сезонное развитие водной растительности в озерах Карельского перешейка. – Тр. Лаборат. озероведения АН СССР, 1960, т. XI, с. 119-123.
7. Методика изучения биогеоценозов внутренних водоемов. – М.-Л., 1975, 340 с.
8. Программа и методика биогеоценологических исследований. – М., Л., 1974, 31 с.
9. Флора Азербайджана. Баку, тт. I-VIII, Изд. АН Азерб. ССР, 1950-1961.

Мусаев М.Қ.

ВОДЯНЫЕ, ШИРОКО РАСПРОСТРАНЕННЫЕ РАСТЕНИЯ ДЕКОРАТИВНОГО ЗНАЧЕНИЯ

В составе дикой природы имеются широко распространенные растения декоративного значения. Они имеют огромные ареалы распространения в бассейнах пресной воды. В статье дается всесторонняя информация о значении, ареалов распространения, размножений и морфологических структур широко-распространенных растений декоративного значения.

Ключевые слова: водно-болотные растения, гидрофиты, гидатофиты, гигрофиты, водно-декоративные растения, плавающие на поверхности воды.

Musayev M.G.

**DECORATION (ORNAMENT) WHERE/WHICH HAVE/HAS SPREAD
WIDELY IMPORTANT WATER PLANTS**

There are decorative plants widely spread in the wild flora. They have a wide extension area of spreading in the fresh water basins. Comprehensive information about importance, propagation areas, duplication and morphological structures of the original water plants of decorative significance have been provided in the article.

Key words: wetland vegetation, hydrotoids, hydrotoids, hygroids, decorative water plants, symbioses.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.06.2013